

Maja Štambuk, Ivan Rogić, ur.

BUDUĆNOST NA RUBU MOČVARE

Razvojni izgledi naselja na Lonjskom polju

Institut društvenih znanosti IVO PILAR,
Zagreb, 2001., 292 str.

Zbornik *Budućnost na rubu močvare* je studija o razvojnim izgledima naselja Lonjskog polja, nastala na temelju sociološkog terenskog istraživanja motiviranog izradom Prostornog plana Parka prirode Lonjsko polje. Uzevši strogo znanstveni kriterij, bavljenje ove studije samo stanovništvom i naseljima ograničava dijelom sagledavanje cjeline razvojnih mogućnosti. Ali to joj i nije bila namjera. Pravi značaj same studije treba tražiti u analiziranju socioekonomskih te socioekoloških komponenti kao autonomnih dimenzija razvoja.

Primarni cilj postavljen pred autore ovog istraživanja jest, da na osnovu navedenih analiza, sugerira te zatim konceptualizira smjernice razvoja koje bi trebale biti operacionalizirane u okviru Prostornog plana Parka prirode. Nužnost ovakvog tipa istraživanja uvjetovana je potrebom, kako je navedeno u uvodu, da se »zaštita u parkovima prirode najčešće proteže i na cjelinu tradicionalnih djelatnosti i osobito socijalnih zajednica koje pripadaju području«; dakako studije o lokalnom stanovništvu su i normativno neizostavan dio svih prostornih planova s intencijom isključivanja mogućnosti zanemarivanja socijalnog faktora kao sastavnice ekološkog sistema obuhvaćenog prostornim planiranjem.

Započevši uvodnim slovom te pregledom sadržaja, urednici koncipiraju samu studiju u tri dijela s time da su na kraju zbornika, zajedno sa sažetkom na hrvatskom i engleskom jeziku te bilješkama o autorima, priložili dodatak u okviru koga se nalaze tablice sa demografskim podacima, tablični prikazi rezultata anketnog istraživanja te anketni upitnik.

U uvodu se naglašava potreba promjene pristupa ruralnim područjima s namjerom da se glavni cilj, a to je razvitak tih područja, ostvari očuvanjem tradicionalnih sustava poljoprivrede, poglavito u kontekstu suvremenih ekoloških tendencija koji naglašavaju nužnost uravnoteženosti razvojnih postupaka sa okolinom. Time je, posredno, označen glavni problem Lonjskog polja, problem izuzetno stare populacije koja bez doseljavanja »novog« stanovništva nema dovoljno nositelja takvih prihvatljivih djelatnosti, odnosno nema ljudskog potencijala za razvitak u željenom smjeru.

U prvom dijelu, nazvanom *Hrvatska sela trebaju potporu*, Maja Štambuk u radu *Osvrt na probleme razvitka hrvatskih sela i seoskih prostora* dijagnosticira aktualno stanje hrvatskog sela te razmatra odnos države prema ruralnoj problematici od optimalizacije upravno-teritorijalne podjele preko stimuliranja poljoprivrede do očuvanja okoliša. Primjenjujući opće postavke, postulirane za nacionalnu razinu, u konkretnom slučaju zaštite Parka prirode Lonjsko polje, naglašava se nužnost animiranja domicilnog stanovništva da prihvate visoke i dugoročne ciljeve zaštite prirodne ali i socijalne te gospodarske baštine na način da u razvoju Parka oni pronađu svoj interes kroz povećanje poljoprivredne proizvodnje (u kontroliranim uvjetima) ili kroz omogućavanje zapošljavanja u nepoljoprivrednim djelatnostima. Sve spomenuto podrazumijeva prevladavanje demografskog problema, odnosno ima za pretpostavku povećanje broja stanovnika do mjere koja neće ugroziti ekosistem ali će stvoriti osnovu za samorazvitak.

Slijedi rad pod naslovom *Stanovništvo, kućanstva i naselja Lonjskog polja – demografska analiza*, djelo Rafaela Kovačević i iznosi nalaze demografske analize zaključujući da na području Lonjskog polja živi vrlo staro stanovništvo, da je populacija stanovnika u stalnom smanjivanju te da nema potencijala za demo-

grafsku samoobnovu. U radu su pridodani preliminarni podaci dobiveni popisom stanovništva u travnju 2001. godine. Rezultati potvrđuju gotovo stoljetni trend smanjivanja broja stanovnika, dodatno potenciran u posljednjem međupopisnom razdoblju, uza sve »klasične« uzroke, i nametnutim ratnim zbivanjima.

Drugi dio studije sadrži sedam radova objedinjenih naslovom *Istraživački nalazi*; uvodni, *Metodološke napomene* Stanka Rihtara, kratak je osvrt na definiranje reprezentativnog uzorka za potrebe ankete. Sljedeći rad *Naselja na Lonjskom polju u socijalnoekolozijskoj perspektivi* autora Ivana Rogića sjedinjuje, s jedne strane, prikaz karaktera zatečene prostorne situacije, a s druge, opis i analizu iskustva stanovnika zabilježenog anketom. Autor navodi da su naselja, kao posljedica relativne mladosti, izdužena, tzv. ušorenog tipa, bez »duha mjesta« i s malom socijalnom gustoćom no u izrazitom simboličkom ali i djelatnom savezu s prirodom; glavni oslonci socijalne integracije su obitelj i crkva dok je dominantna djelatnost poljoprivreda koja je u svijesti stanovništva opterećena martirskim obilježjima. Završavajući razmatranje s »likovima sutona« autor izvlači poimence uočene probleme postavljajući na prvo mjesto demografski manjak odnosno problem povlačenja mladih iz Lonjskog polja kao razvojnu teškoću s kojom se sudara i sadašnjost i budućnost.

U trećem radu ove cjeline *Socijalnoekonomska i identitetska obilježja ispitanika i obitelji* Saša Poljanec – Borić raspravlja o statusu Lonjskog polja u kontekstu općih demografskih kretanja u Hrvatskoj s naglaskom na potencijale prirodnog ambijenta te identitetskog organizma. Autorica isključuje mogućnost razvojnog djelovanja županije kao nositelja napretka Lonjskog polja, ističući nužnost preuzimanja te zadaće od strane države, što je nominalno i učinjeno proglašenjem Parka prirode na tome području no sveprisutni problem nedostatka financijskih sredsta-

va jest okvir koji uvelike ograničuje djelovanje države. Povodeći se za europskom praksom, Poljanec – Borić sugerira razradu razvojne funkcije parkova prirode kao instrumenata održivog ruralnog razvoja, ističući »tercijarizaciju« zapuštenih ruralnih područja jednom od temeljnih smjerova takvog razvoja.

Dalje slijedi rad Maje Štambuk *Socijalna i ekonomska obilježja obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva* u kojemu se analizira temelj lonjskog gospodarstva – poljoprivreda. Mogućnosti unapređivanja te djelatnosti ograničene su mjerama zaštite okoliša koja su određena za razinu parka prirode, odnosno interes zaštite Lonjskog polja jest upravo održivost tradicionalnih, ekstenzivnih, oblika poljoprivrede (osobito stočarstva u vidu očuvanja mješovitih stada životinja koja slobodno pasu u poljima). Da bi se potaklo očuvanje ekstenzivnog tipa poljoprivrede, autorica sugerira nužnost osiguranja nekih pretpostavki na regionalnoj razini, npr. za pojedine članove kućanstva ponuditi zaposlenje izvan obiteljskoga gospodarstva, zatim unaprijediti preradu i distribuciju poljoprivrednih proizvoda; te poticati razvitak turizma ili nekog oblika kućnog obrta.

Upravo na navedenim pretpostavkama treba graditi razvojne mogućnosti Lonjskog polja a kako sami akteri, u svjetlu razvoja, percipiraju vlastitu sadašnjost i budućnost govori nam rad *Mišljenja stanovnika o stanju i razvojnim mogućnostima Lonjskog polja* autorica Anke Mišetić i Maje Dragun. Anketirani stanovnici pokazuju motiviranost za suradnju i odricanje kako bi se sačuvalo ovo jedinstveno područje ali uz uvjet da se država brine o tom zaštićenom području putem konkretnih poticaja lokalnim stanovnicima. Seoski turizam i promicanje tradicionalne poljoprivrede jesu prihvatljiva sredstva za rješavanje egzistencijalnih pitanja (mogućnost zapošljavanja i zarade) mlađe populacije što je vrlo važno poradi kompatibilnosti tih djelatnosti s idejom očuvanja

prirodne i kulturalne kvalitete te raznovrsnosti Lonjskog polja.

Posljednji članak u ovom poglavlju je *Odnos stanovništva prema okolišu i prirodnim resursima Lonjskog polja* autora Vladimira Laya. Rad ukazuje na nužnost razvoja kvalitete življenja lokalnog stanovništva ali uz uvjet da taj razvoj ne prelazi granicu iznad koje više ne egzistira specifični ekosustav kakvo je Lonjsko polje. U okviru takvog koncepta izdvojile su se tri djelatnosti kao potencijalni nositelji održivog razvoja. To su: poljoprivreda (ekološka), stočarstvo (tradicionalno) i (eko)turizam a temelj su im obilje prirode posebne kvalitete, pogodna klima, raznovrsna flora i fauna, očuvani ambijent. Ovakve postavke su se poklopile sa preferencijama lokalnog stanovništva koji su se i sami priklonili razvitku seoskog turizma i promicanju tradicionalne poljoprivrede prihvaćajući kao ključan kriterij očuvanje lonjskih prirodnih resursa.

Zaključci čine zasebnu, treću, cjelinu studije u kojoj se nalazi rad *Socijalna uporišta revitalizacije Lonjskog polja – zaključci i preporuke* autorica Maje Štambuk i Saše Poljanec – Borić. U ovom radu je pregledno izneseno sve ono što je naznačeno i obrađeno u prethodnim analizama s time što je sada naglasak stavljen na cjelinu situacije. Polazi se od identifikacije problema: loša prometna infrastruktura, loša demografska struktura, ekstenzivna poljoprivreda kao temeljna djelatnost (niski prihodi), udaljenost nepoljoprivrednih radnih mjesta, nerazvijenost ruralnog turizma. Sljedeća točka ovog rada su identifikacija ciljeva: valoriziranje i očuvanje prostora, socijalno održiv razvitak, izgradnja pozitivne identitetske slike, interpretacija svih razvojnih mogućnosti područja i stvaranje povoljnijih uvjeta razvitka, poticanje obrazovanja, poboljšanje društvenih i komunalnih standarda te poticanje investicija. Autorice naglašavaju da kompleksnost postavljenih ciljeva iziskuje primjenu suvremenih

konceptata ruralne integracije kao uvjet uspješnosti ispunjenja zadanih normi.

Socijalna razvojna uporišta identificirana ovom studijom su, kao prvo, stanovništvo, u koje se treba mnogo uložiti jer, kao što se provlači kroz cijelu studiju, upravo stanovništvo je najveći, kvantitativno ali i kvalitativno, problem Lonjskog polja. Obitelj je sljedeća točka socijalnog uporišta koja bi trebala biti nositelj poljoprivrede i seoskog turizma – dvije glavne revitalizacijske djelatnosti. Viša stepenica u hijerarhiji socijalnih uporišta jest seoska zajednica što je samorazumljivo budući da je za lokalno stanovništvo selo jedini prepoznatljiv okvir života i rada. Stoga je nužno prionuti obnovi sela na način da se definira minimalni društveno-komunalni standard, organizira život na višoj uslužnoj razini, aktivira lokalno stanovništvo oko razvitka na temelju lokalnih resursa te na uređenju životne sredine.

Poljoprivreda ostaje prioritarna djelatnost prvenstveno zbog ukorijenjenosti u ekološki sistem ali uz nju se trebaju vezivati druge djelatnosti. U tome kontekstu ali i u kontekstu očekivanog restrukturiranja paleoindustrijskih elementa, na kojem je još uvijek koncipirano hrvatsko gospodarstvo, prema fleksibilnijim organizacijskim oblicima na način alociranja pojedinih segmenata u neka druga područja, treba tražiti šansu Lonjskog polja, ali samo u okviru nacionalnih strateških ciljeva te na temelju normi koje nalaže institucija Parka prirode (ekoloških na prvom mjestu). No ipak najpoželjnija razvojna orijentacija Lonjskog polja jest turizam ali i tu ima ograničenja koja postavlja institucija Parka. U cilju kvalitetnije implementacije rezultata ove studije autorice preporučuju angažiranje stručnjaka za razvoj poljoprivrede, stručnjaka za zbrinjavanje otpada te osobu zaduženu za turizam u okviru Javne ustanove Park prirode Lonjsko polje.

Praktični rezultati ove studije biti će vidljivi tek kroz operacionalizaciju u Prostor-

nom planu odnosno kada dođe do primjene predložene strategije u stvarnosti, jer dok se to ne ostvari neće biti ni povratnih informacija o uspješnosti predloženih rješenja. Ovime se naravno ne umanjuje prinos studije sociološkim istraživanjima koncepta održivog razvoja, odnosno razvoja kroz očuvanje postojećih ekosistema već se otvara prostor za moguća dodatna poboljšanja na temelju uvida u povratne informacije.

Geran — Marko Miletić

Joachim Radkau

NATUR UND MACHT

Eine Weltgeschichte der Umwelt

C. H. Beck, München, 2000, 438 str.

Knjiga Joachima Radkaua, profesora novije povijesti na Sveučilištu u Bielefeldu, specifičan je pregled povijesti okoliša kao svjetske povijesti okoliša. To nije povijest ekologije kao znanosti (primjerice, L. Trepl: *Geschichte der Ökologie*, 1987) niti povijest ekonomije prirode kao povijest ekoloških ideja (primjerice, D. Worster, *Nature's Economy. A History of Ecological Ideas*, 1977), nego analiza odnosa prema okolišu i ljudske prakse uključujući vrednote, rituale i religije, u različitim društvima i prostorima. Također pokazuje kako je socijalnoekološka praksa neposredno povezana s posljedicama takvih djelovanja.

Autor je mišljenja da povijesna istraživanja okoliša omogućavaju razvoj posebne discipline koja nije opterećena ni ekološkom niti socijalnom paradigmom. Njegov rad, način na koji opisuje odnos čovjeka prema okolišu, donekle nas podsjeća na knjigu Fernanda Braudela *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II* (Zagreb: Antibarbarus, 1997) koji također opisuje neke aspekte odnosa čovjeka i okoliša na tom području.

Knjiga na neobičan način osvjetljava čovjekovo ophođenje s prirodom, ali i poka-

zuje zašto bi trebalo i dalje tako nastaviti, računajući i s iznenađenjima prirode kakvih je u povijesti bilo mnogo. Nastaviti »tako« može se razumjeti kao preporuka povijesnih iskustava koja su jamčila opstanak čovjeku (sa znatno manjim tehničkim mogućnostima) i njegovu okolišu. U kontekstu koncepta održivog razvoja — ideje održivosti i raznolikosti — ta misao nam postaje mnogo jasnija.

U knjizi nije riječ o odnosu čovjeka kao vrste nego o odnosu ljudi prema okolišu u konkretnim društvima — od društava urođenika, agrarnih civilizacija do globalnog doba. Svojom analizom potvrđuje da je postojala svijest o okolišu u svim društvima. Praktike su se razlikovale ali odnos je bio isti. Luhmann (*Ökologische Kommunikation*, Opladen, 1986, str. 68) kaže da je ona postojala u doba kada je društvo bilo manje diferencirano a religija regulirala čitav život, pa i »njihovu ekološku regulaciju treba tražiti u mitsko-magijskim predodžbama, u tabuima i ritualiziranju ophođenja s uvjetima preživljavanja u okolišu«. Svijest o okolišu nije otkriće prošlog stoljeća nego sastavni dio odnosa čovjeka i prirode, koja je pod motom industrijskog napretka zaboravila na neke vrijednosti prirode, ali se danas u poremećenom odnosu — kakvih je bilo i u prošlosti — ponovno pojavljuje u velikom stilu, kao znanost i kao pokret.

Za knjigu *Priroda i moć* možemo reći da je to studija o jednoj dimenziji čovjekove kulturne povijesti promatrane s aspekta povijesti različitih jednostavnih ekoloških praktika i »filozofija« o okolišu. Stanje okoliša — biotičkih i abiotičkih te antropogenih struktura — svjedoči o socijalnoekološkoj ravnoteži između (raznolikosti) ekosustava i (raznolikosti) kultura. To svjedoči o uspješnosti komunikacije ne samo čovjeka i okoliša, nego i komunikacije između ljudi i društava (kultura). Okoliš možemo oblikovati ili razarati u neposrednom odnosu prema njemu, ali to razaranje može biti posljedica komunika-